

Oroszország megmentője, Napóleon legyőzője

(Mihail Kutuzov tábornagy, 1745–1813)

Mihail Illarionovics Golenyiscsev-Kutuzov 1745. szeptember 6-án született Pétervárott. Ősei a 13. századig vezethetők vissza, mivel tudjuk, hogy egyik felmenő rokona, Gavriil, 1242-ben – Alekszandr Nyevszkij herceg, novgorodi fejedelem parancsnoksága alatt – részt vett a svédek elleni Néva menti csatában. A kettős vezetéknév első tagja ragadványnév, a „golenyiscse” szó ugyanis csizmaszárat jelent, ami arra utal, hogy Kutuzov őseinek többsége katona volt. Apja, Illarion Matvejevics Golenyiscsev-Kutuzov, I. Péter (1689–1725) uralkodása alatt kezdte meg szolgálatát mint hadmérnök, és amikor harminc év után altábornagyi rangban nyugdíjba vonult, a polgári közigazgatásban dolgozott tovább. Az ő tervei szerint építették meg a szentpétervári csatornarendszert, amely az egész főváros területét behálózta. Élete vége felé tekintélyes pozíciókba emelkedett, fontos állami ügyek döntését bízták rá. Korának legképzettebb emberei közé tartozott, és környezete – szerteágazó tudásáért – a „bölcsség könyvé”-nek nevezte. Fiatal tisztként a Beklesov-családba nősült be, és ebből a házasságból született Mihail nevű gyermeke is. A munka és a tudomány iránti szeretetét a művelt mérnökkari tábornok tehetséges fiába is igyekezett beoltani. 1757-ben, tizenkét éves korában apja beíratta a Nemesi Hadmérnöki Intézetbe, amelyet egy évvel később összevontak a Tüzérségi Kadétiskolával. (Érdekességképpen említjük meg, hogy ennek az intézménynek később olyan híres növendékei voltak, mint Eduard Ivanovics Totleben, Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkij, Ivan Mihajlovics Szeccsenov, Cezar Antonovics Kjuj, Roman Iszidorovics Kondratyenko, Dmitrij Mihajlovics Karbisev és mások.)

A fiatal kadét katonai nevelésében és szemléletének formálásában fontos szerepet játszott egyik közeli rokona, Ivan Loginovics Golenyiscsev-Kutuzov tengernagy, aki 1762-től 1802-ig a Tengerészeti Kadétintézet parancsnoka volt. Tudjuk róla, hogy ő fordította le Paul Horst „A flották hadművészete” című munkáját, 1789 és 1794 között pedig az „Orosz Értelmező Szótár” egyik szerzője és szerkesztője volt. Ráadásul Voltaire-műveket is fordított oroszra, amire az ifjú Kutuzov felettébb büszke volt. A kétségtelenül jó családi háttérrel rendelkező fiatalember 1760-ig tanult a kadétintézet falai között, majd másfél évig matematikát tanított ugyanitt a nemesi ifjak számára. 1762 elején III. Péter cár Holstein-Beck herceg revali (tallini) kormányzó szárnysegédjévé nevezte ki, immár kapitányi rangban. II. Katalin (1762. június 28-ai) palotaforradalma után Kutuzov az asztraháni gyalogezredhez kérte áthelyezését, amelynek parancsnoka ez idő tájt Alekszandr Vasziljevics Szuvorov (1730–1800) volt. A fiatal százados örömmel tapasztalta, hogy ebben az ezredben rendkívül szokatlan, az akkori időkhöz képest azonban újszerű kiképzési módszerekkel ismerkedhet meg. Figyelemre méltónak tartotta, hogy az asztraháni alakulatot rendszeren ellátták ruházattal, lábbelivel és élelemmel, ugyanakkor a katonáknak bőven kijutott a gyakorlatozásokból és riadókészültségekből. Az ezredparancsnok kezdetben kiépített utakon meneteltette katonáit, aztán ösvényeken, erdőn-mezőn, mocsarakon és folyókon át, keresztül-kasul a legváltozatosabb terepen. A katonák megtanulták, hogy a legnehezebb terepviszonyokon, a legszélsőségesebb időjárás ellenére, a napnak vagy

az évnék bármelyik szakában képesek legyenek az akadályokat leküzdeni. Ezen kívül Szuvorov megtanította őket a szurony- és lovasroham minden fortélyára is. A parancsnok a szuronyrohamok idején határozottan megtiltotta, hogy a megtámadott csapattest kitérjen az összecsapás elől, bármilyen heves is legyen a harc. De nemcsak az embereket, hanem a lovakat is rendszeres kiképzésnek vetette alá. Szuvorov rendeletére a gyalogság vonalai mögé zaboskosarakat helyeztek el, és a lovakat hozzászoktatták ahhoz, hogyha áttörik az ellenséges arcvonalat, akkor bőséges takarmányhoz jutnak. Amikor aztán befejeződött a kiképzés és a hadgyakorlatok időszaka, Kutuzov megfigyelhette, hogy Szuvorov leteszi tisztí kalapját, s odaül a katonái közé; az ő eledelüket eszi a közös kondérból, beszélget, tréfálkozik velük a tábortűz mellett éjszakánként is, meghallgatja bajaikat, és segíteni próbál rajtuk. Ekkor értette meg Kutuzov, a fiatal kapitány, hogy miért szeretik Szuvorovot a katonái, miért követik tűzön-vízen át.

Am maga Szuvorov is felfigyelt a tehetséges fiatal tisztre és bizalmával tüntette ki őt. Elmesélte Kutuzovnak, hogyan szolgált kilenc éven át előbb mint közkatoná, aztán besorozott altisztként. Elmagyarázta, hogy a porosz katonai szellem idegen az oroszokétól, semmit sem nyújthat a cári alakulatoknak, mivel azoknak legfőbb ereje a jól kiképzett közkatonákban van. Nem a vakfegyelem, sem a díszszemléken való parádézás a legfontosabb a számukra, hanem az, hogy megtanuljanak szembenézni minden nehézséggel, fizikailag és szellemileg képesek legyenek arra, hogy megbirkózzanak a háború minden akadályával. Kutuzov nemcsak megfogadta, hanem a későbbi harcok és hadjáratok éveiben alkalmazta is tanítómestere útmutatásait.

Kutuzov életében fontos mozzanat volt, hogy 1767–1768-ban részt vehetett a Törvénykönyv-szerkesztő Bizottság munkájában, ahova mint katonatisztet delegálták. Az igazságügyi szekcióba osztották be, amelyben – többek között – közvetlen munkatársa lehetett Nyikolaj Ivanovics Novikovnak, a korszak kiváló írójának, könyv- és lapkiadójának. A következő évben – az oroszellenes bari konföderalisták elleni háború idején – Lengyelországba vezényelték, ahol Szuvorov egyik századának lett a parancsnoka. 1770-ben az orosz–török hadszíntérre irányították át, mivel már 1768 óta kemény harcok folytak a Fekete-tenger északi partvidékének birtoklásáért. Kutuzovot a Pjotr Alekszandrovics Rumjancev gróf parancsnoksága alatt álló hadsereghez osztották be, ahol szállásmesteri kinevezést kapott. Részt vett a besszarábiai Rjabaja Mogila, a Larga és a Kagul melletti ütközetekben, amelyekben egy gránátos osztagot vezetett, és hősiességéért helytállásáért őrnagyi kinevezést kapott.

Kutuzov azonban – annak ellenére, hogy 1771-ben jelentős érdemeket szerzett a Bukarest felé vonuló török sereg elleni diadalban – nem sokáig maradhatott Rumjancev hadseregének kötelékében, mivel magára vonta a gróf haragját. Kutuzov valamelyik rosszakarója ugyanis elmesélte a főparancsnoknak: a huszonhat éves Kutuzov szabad idejében néha azzal foglalkozik, hogy kifigurázza a tábornokot, utánozza beszédstílusát, viselkedését, sajátos gesztikulációit. Csak addigi példás szolgálata, valamint a hadjárat során tanúsított bátor magatartása mentette meg a fiatal őrnagyot a súlyosabb büntetéstől; megúszta annyival, hogy eltávolították a dunai hadsereg kötelékéből. Az események nem maradtak hatás nélkül Kutuzovra, ezentúl óvatosabb lett, sőt élete alkonyán kifejezetten zárkózott, szűkszavú emberré vált.

Miután eltávolították Rumjancev seregéből, a krími hadtestben folytatta szolgálatát Muszin-Puskin gróf egyik zászlóaljának parancsnokaként. Itt újabb sikereket ért el: felderítő útján alakulatával egészen Kinburnig jutott, amelynek bevételében oroszlánrésze volt. Aztán kozák osztagai élén a tatár könnyűlovassággal vívott ütközeteket, végül részt vett az alustai sáncok megrohamozásában, majd Kutuzov – zászlóval a kezében, a kato-

nák élén – betört az erődítménybe. Az ellenséget szétverték, a tábor, az ágyúk, a zászlók az oroszok kezére kerültek. Mihail Illarionovics azonban Sumi településnél, amely ma a nevét viseli, a menekülő ellenséges csapatok üldözése közben súlyos sebet kapott: az egyik golyó a bal halántékán áthatolva a jobb szeménél távozott, de szerencsére a lövés az agyvelőt nem károsította meg. Kutuzov életben maradt, de sérülése olyan súlyos volt, hogy előbb Péterváron, majd egy évig külföldön gyógykezelték.

Nagy változást jelentett ez a „pihenő” a viharos katonaelet után. Kutuzov sokat utazgatott Európában (Ausztriában, a német államokban, Hollandiában, Angliában), hosszú időn át élt Leydenben, amely – híres egyeteme révén – abban az időben a szellemi élet egyik központja volt. Találkozott a korabeli tudományos élet legkiválóbb képviselőivel és az akkori idők két jeles hadvezérével, II. Frigyes (1740–1786) porosz királlyal és az osztrák G. E. Laudonnal (1717–1790). Amikor egészsége helyreállt, Kutuzov visszatért Oroszországba. A cári hadvezetés 1777-től a harminckét éves főtisztet Szuvorov hadtestéhez vezényelte, amely ekkor a Krímben állomásozott. Mester és tanítvány ismét találkozott tehát, és most már hat teljes esztendőn át maradtak együtt. Kutuzov életének talán legboldogabb időszaka volt ez, mivel erre az időre tehető házasságkötése is. 1778-ban vette feleségül ugyanis Jekatyerina Iljicsna Bibikovát, a híres tábornok leányát, akitől hat gyermeke (Nyikolaj, Prszkovej, Anna, Jelizaveta, Jekatyerina és Darja) született.

Kutuzov elégedett lehetett szolgálati karrierjével is, mivel a krími tatárokkal vívott harcokban számos alkalommal bizonyíthatta be katonai képességeit. Ezeknek döntő szerepük volt abban, hogy 1783-ban az Orosz Birodalom annektálta a Krím területét: a tatárok egy része Törökországba menekült, a többieket a cári hatóságok Voronyezs környékére telepítették át. Katonai érdemeiért a hadvezetés Kutuzovot 1779-ben ezredessé, 1782-ben dandártábornokká, 1784-ben pedig vezérőrnaggyá nevezte ki, és rábízta a Bug folyó mellett állomásozó vadászhadtest parancsnokságát. Ezekben az években Kutuzov ismét végigjárta az irányítása alá rendelt alakulatok kiképzésének és nevelésének „szuvorovi” iskoláját, megértette és magáévá tette mestere „győzni tudásának” legfőbb tételeit: köztük a gyorsaság, a meglepetés fontosságát, mennyire döntő az a követelmény, hogy a parancsnok mindenkor helyesen tudja a helyzetet értékelni, hogyan kell táborozni, menetelni, hol kell támadást indítani, rohamozni, miként kell az ellenség erejéből helyes következtetéseket levonni, hogy terveit meg lehessen ismerni, illetve akadályozni.

Amikor 1787-ben ismét fellángolt a Törökország elleni háború, Kutuzov – mint már említettük – a bugi hadtest parancsnokságát látta el. Nem sokkal később alakulatát a jekatyerinoszlavi hadsereg kötelékébe osztották be, amelynek élén Grigorij Alekszandrovics Patjomkin (1739–1791) herceg – II. Katalin korábbi kegyence – állt, aki elhatározta, hogy elfoglalja Ocsakovot, a törökök fekete-tengeri erődítményét. Az 1788-as ostrom sokáig elhúzódott, miközben az orosz katonák százával estek el. Patjomkin azonban tétovázott, nem tudta magát rászánni a döntő rohamra, ezért a hadicselekmények kisebb összecsapásokra, eredménytelen katonai konfrontációkra korlátozódtak. Az egyik ilyen alkalommal Kutuzov ismét súlyosan megsebesült: egy ellenséges golyó átfúrta a koponyáját, mégpedig csaknem ugyanazon a helyen, ahol 1774-ben Sumi településnél, tizennégy évvel korábban érte. Az orvosok végképp lemondtak a vezérőrnagy életéről, úgy látták, nem éri meg a reggelt. Ám Kutuzov kiheverte az újabb sebesülést is, de jobb szemére ettől fogva mind kevesebbet látott. Alig gyógyult fel, 1789-ben tevékenyen részt vett a Dnyeszter és a Bug mellett vívott harcokban, de ott volt a mai Ogyessza helyén épült egykori Hadzsibej erődítmény, valamint a moldáviai Bengyeri, illetve Akkerman (jelenlegi neve: Belgorod) bevételénél is.

Amikor beköszöntött az 1790-es év, a háború tovább folytatódott, de a hadműveletek mégsem vezettek eredményre. A cári kormányzat világosan látta: nagy hadi sikereket kell

elérni, amelyek révén a törökök gyors békekötésre kényszeríthetők. II. Katalin ezért megparancsolta Grigorij Patyomkin fővezérnek, hogy az addiginál aktívabban folytassa a háborút. Így érkezett el az orosz hadsereg a Duna partján fekvő, fontos hadászati jelentőségű Izmail falai alá. Mindkét fél jól tudta, hogy a Duna feletti uralom annak a kezében van, aki Izmail francia és német hadmérnökök által kiépített, korszerű védművekkel és sáncokkal ellátott erődítményét birtokolja. Az oroszok előtt is ismert volt, hogy a harmincöt ezer fős izmaili helyőrség a török hadsereg legjobb csapataiból áll és a szultán, III. Szelim (1789–1807), aki nagy haragra gerjedt Bengyeri és Akkerman eleste miatt, figyelmeztette a védőrséget, hogy ha megadják magukat, felkoncoltatja az élve maradtakat.

Az ostrom kezdeti szakaszában az orosz tábornokok sokat tétováztak, és a sikertelen rohamok jobban kimerítették a támadókat, mint a védőket. Grigorij Patyomkin kénytelen volt belátni, hogy az Izmail ostromában részt vevő generálisok egyike sem képes a feladat elvégzésére, és mivel ő sem volt hajlandó az esetleges kudarc felelősségét magára vállalni, sürgősen levelet írt Alekszandr Szuворovnak: „Reménységem most már Istenben és az Ön bátorságában van, kedves jó barátom. Kegyelmisségedre bízom, hogy legjobb belátása szerint döntsön, vajon folytassuk-e Izmail ostromát, avagy hagyjuk abba.” A levél kézhezvétele után Szuворov nyomban intézkedett: valamennyi rendelkezésére álló csapatát az Izmail ostromában részt vevő sereg erősítésére küldte, továbbá megfelelő mennyiségű élelemlről, a támadáshoz szükséges létrákról és egyéb hadianyagokról is gondoskodott. Ezenkívül elrendelte, hogy az Izmail alól elvonult valamennyi egység térjen vissza ismét az erőd alá. Aztán levelet küldött Mihail Kutuzovnak: készüljön fel Izmail ostromára, majd kozákjai élén ő maga is az ostrom színhelyére sietett.

1790 december elejétől Szuворov személyesen járta be az erődítmény felé vezető összes utat, szárazföldön és vízen egyaránt, de rá kellett döbnie, hogy ez a feladat minden eddiginél nehezebb lesz. „Ennek az erődnek nincs gyenge pontja” – írta Patyomkinnak. Aggodalmának más oka is volt: az Izmailt ostromló harmincezer fős orosz sereg viszonylag rosszul kiképzett, puskaport még alig szagolt katonákból állt, akiknek a fegyverzete is sok kívánnivalót hagyott maga után. Ráadásul közeledett a tél is. Közben Szuворov fáradhatatlanul gyűjtötte a híreket az ellenségről, minden részletében gondosan előkészítette az ostromot és próbálta pótolni a kiképzési hiányosságokat. Ennek során elrendelte, hogy az erődötől nem messze ássanak futóárkokat, és az izmaili falakhoz hasonló magasságú sáncokat emeljenek. Éjszaka, hogy a török védők figyelmét fel ne keltse, ezekhez az árkokhoz és sáncokhoz küldte a csapatokat, majd személyesen tanította a katonákat arra, hogyan dobják az árkokba a rőzsekötegeket, miként állítsák fel az ostromlétrákat, továbbá megmutatta a szuronnyal ellátott fegyverek leghatásosabb használatát.

Az ostromban részt vevő összes katona előtt felolvasták Szuворov utasításait, amelyek aprólékos instrukciókat adtak: „Rohanj előre a terepen át, a rőzsekötegeket dobd a vár előtt húzódo árkokba, villámgyorsan fuss tovább, mássz át a sáncokon, kúszva közelítsd meg a falakat, majd állítsd fel a rohamlétrákat! Mesterlövészek! Védelmetek a rohamoszlopot, célozzatok az ellenséges katonák fejére! Rohamoszlopok! A létrákon villámgyorsan mászszatok fel a falra, ott azonnal rendezzék a soraitokat, állítsatok őrséget a lőporos kamrákhoz, nyissátok ki a kapukat, hogy a lovasság be tudjon özönlenni! És amikor a védők a város felé menekülnek, árásszátok el a gyűtőúttal az utcákat, bombázzatok minél erősebben, ne engedjétek az ellenségnek egy pillanatnyi szünetet sem! A lovasság lendüljön haladéktalanul támadásba, és azokon a pontokon, ahol a törökök még tartják magukat, foglalja el a tereket, a fontosabb útvonalakat! Ha pedig az ellenség megadta magát – megkegyelmezzünk neki.”

1790. december 11-én, hajnali négy órakor repült a magasba az első jelt adó rakéta, és az orosz csapatok rohamra indultak Izmail erődje ellen. A balszárnyon, a hatodik ro-

hamoszlop élén – Szuvorov parancsának megfelelően – Mihail Kutuzov vezérőrnagy állt. A csípős kora hajnali levegőbe beledörrentek a támadó csapatok első sortűzei. Kutuzov a Kiliai kapu (az Izmailtól 40 km-re fekvő besszarábiai városról kapta nevét) felé vezetni rohamoszlopát, és el is éri a sáncárkot, ahol azonban ágyúk és kézi lőfegyverek erős tüze állítja meg a támadást. Mihail Illarionovics ekkor személyes példamutatással maga ugrik elsőnek a sáncárokba, és magával ragadja katonáit is, akiket nem sokkal később már a falak és a bástya ellen vezet rohamra. A törökök – kémeik révén – már előzőleg értesültek a Kiliai kapu ellen tervezett rohamról, ezért jó előre alaposan megerősítették azt. Az ostromlók sorát kartácstűz seperte végig, és a falakra felkúszó katonák egyik a másik után hullottak a mélybe.

A kortársak beszámolója szerint Kutuzov ekkor erősítést kért Szuvorovtól, aki azonban e helyett azt a választ küldte, hogy Szentpétervárra már elment Izmail bevételének híre, és ugyanakkor az a jelentés is, hogy az elfoglalt erőd parancsnokává Kutuzovot kívánja kinevezni. Nehéz pillanat volt ez a vezérőrnagy életében, aki ekkor maga köré gyűjtötte a herszoni ezred gránátosait, a bugi hadtest lövészeit, és egy utolsó rohamra indult a Kiliai kapu és az azt védő bástya ellen. Az orosz katonák öldöklő harcban feljutottak a falakra, és súlyos veszteségeket okozva a várbelieknek, elfoglalták az erőd kulcsfontosságú kapuját. Ezután az utcákon folytatódott az elkeseredett küzdelem: az orosz csapatok minden oldalról körülzárták a törököket, akiket a város központja felé szorítottak vissza. A muszlim harcosok lépésről lépésre hátráltak, és a szűk utcákon véres, kegyetlen közelharc kezdődött. A törökök már-már ismét felülkerekedtek, körülfogták az előrelendülő kozákokat, akiket a teljes megsemmisülés veszélye fenyegetett. Ekkor törtek át hozzájuk Kutuzov lövészei, és kimentették őket szorongatott helyzetükből.

Hamarosan az oroszok kezében volt a város főtere. Izmail helyőrségének huszonhat-ezer katonája vesztette életét, másnap további kétezren belehaltak súlyos sebesüléseikbe, hétezen pedig fogságba estek. Az oroszok is nagy árat fizettek ezért a győzelemért: az elesettek és súlyosan sebesültek ezrei feküdtek a sáncok árkaiban és az utcákon. „Nem volt még olyan szilárd erőd, mint Izmail – mondta később Szuvorov –, és csak egyszer adatik meg életében az embernek, hogy ilyen rohamban részt vehessen...” Az izmaili győzelemről szóló jelentésében azt kérte Szuvorov, hogy Kutuzovot tüntessék ki: „Az izmaili csatában újabb tanúbizonyságát adta hadi tudományának és bátorságának. Az ellenség heves tüzeben valósággal lehengerelte az útjába kerülőket, megmászta a falakat, elfoglalta a bástyát, és amikor a túlerőben levő védők megállásra kényszerítették, személyes bátorságával jó példát mutatva védekezett, hogy aztán ismét felülkerekedjen a muszlim harcosokon. Megszilárdította az erődön belül elfoglalt állásait, és folytatta az ellenség legyűrését. Kutuzov a balszárnyon küzdött, de mindvégig a jobbkezem volt...” A felterjesztés eredményeként Mihail Illarionovicsot altábornaggyá léptették elő, kinevezték az elfoglalt erődítmény parancsnokává és a Szent György-rend III. fokozatával tüntették ki.

Izmail bevétele eldöntötte ugyan az 1787-től vívott második orosz–török háború kimenetelét, de a dunai átkelőhelyek és a Fekete-tenger partvidékének birtoklásáért tovább folytak a harcok. Végül 1791 december végén Iași városában megkötötték a békét, amelynek értelmében Törökország átengedte a cári birodalomnak a Bug déli folyása és a Dnyeszter közötti területet, továbbá beleegyezését adta ahhoz, hogy a Porta – az okozott károkért – jelentős összegű kártérítést fizessen. Ezzel befejeződött az a négyéves katonai konfrontáció, amelyet az Orosz Birodalom azért folytatott, hogy kijáráthoz jusson a Fekete-tengerre.

A Porta azonban nem kívánt belenyugodni Izmail és környékének feladásába, ezért már a következő évben ellentámadásokat indított az elvesztett területek visszafoglalá-

sára. Kutuzov azonban tisztában volt az oszmán hadvezetés szándékával, ezért állandó készültségben tartotta csapatait és igyekezett visszaverni a törökök meg-megújuló támadásait. 1792 során is fényes győzelmeket aratott az ellenség felett, így például június 15-én a dobрудzsai Babadagnál, majd július 9-én Mäcin mellett, ahol jelentős túlerőben levő ellenfelet vert szét. Ezekért a katonai sikerekért az akkori fővezér, Nyikolaj Vasziljevics Repnyin herceg felterjesztésére, a cárnő a Szent György-rend II. fokozatával tüntette ki.

1793-ban új fejezet kezdődött Kutuzov életében, mivel diplomáciai kinevezést kapott: Konstantinápolyba küldték követnek. Tisztektől, tanácsosoktól, lovászmesterektől, zenészekről, lakájoktól, valamint nagyszámú lovas és gyalogos díszkísérettől körülvéve október 7-én vonult be ünnepélyesen a török fővárosba. A nagyvezér november 9-én, III. Szelim pedig három nappal később, 12-én fogadta a szultáni palotában. Ekkor a keleti frázisoktól csepegő üdvözlőbeszédre komoly, tartalmas szónoklattal válaszolt. Szellemes történeteivel még a nagyvezért is megnevettette, megnyerő modorával valósággal lenyűgözte a török udvaroncokat, hadvezéreket, akik el sem akarták hinni, hogy azonos azzal a rettenetes Kutuzov tábornokkal, aki annyi csatában verte tönkre csapataikat. Törökországban azonban Kutuzov viszonylag rövid ideig, 1794. március 26-ig maradt, mivel a cári hadvezetés – a Lengyelország harmadik felosztását megelőző katonai helyzet miatt – visszarendelte Szentpétervárra. Szuvorovot ugyanis, aki eddig a finn határ menti csapatok parancsnoka volt, a kormány ekkor a Tadeusz Kościuszko (1746–1817) vezette lengyel felkelők leverésére vezényelte át. Helyét 1794-ben Kutuzov foglalta el, majd egy évvel később a pétervári Nemesi Kadétintézet parancsnokává nevezték ki, ahol hadtörténelmet oktatott, és elsőnek vezette be a taktika rendszeres tanítását.

1796. november 6-án váratlanul elhunyt II. Katalin, ezért fia, I. Pál (1796–1801) még a cárnő halálának éjszakáján Gatcsinából Pétervárra sietett, hogy reggel a testőrgárda már az ő nevére esküdjön fel. Ugyanezen a napon a fővárosba érkeztek az új uralkodó saját kiképzésű gatcsinai ezredei is, amelyeknek furcsa öltözékét a város lakosai és a pétervári helyőrség katonái egyaránt csodálkozva szemléltek meg, megbámulták furcsa, soha nem látott menetelési módjukat, és még ennél is szokatlanabb parádéjukat. Az első látásra külföldinek tűnő katonák azonban a valóságban oroszok voltak, akiket porosz módra öltöztettek és képeztek ki. Ezen nem csodálkozhatunk, mivel I. Pál ugyanis az egyenruhákkal kezdte a hadsereg reformját. Utasítására a katonákat olyan uniformisokba öltöztették, amelyekben nemhogy harcolni, de még jóformán lélegezni sem lehetett. Ráadásul hajfonatban végződő parókát tettek a fejükre, és hogy – az egyébként teljesen funkció nélküli copf – egyenes legyen, belsejébe drótszálat húztak. A parókát, hogy stabilan álljon a katoná fején, enyvel ragasztották össze és krétával fehéřítették. A legnagyobb hangsúlyt pedig a látványos díszszemlékre helyezték, ahol egyedül az volt a fontos, hogy a kivezényelt alakulatok tagjai órákon át mozdulatlanul álljanak, amit úgy oldottak meg, hogy a parádé előtt a katonák lábszárához – természetesen a nadrág alatt – fapálcát erősítettek. Így aztán valóban „egyenesen” állt a szerencsétlen baka, nem bicsaklott meg a térde.

I. Pál hadseregében embertelen és lélekölő vasfegyelem uralkodott, hiszen ha egy közkatona akármilyen csekély hibát követett el, a szinte teljhatalommal felruházott tiszt – saját belátása szerint – kegyetlenül megbotozhatta. Jellemző, hogy e különleges fenyítő eszközökkel maga az uralkodó látta el a tisztikart. Súlyosabb mulasztásokat pedig veszőfutással büntettek, és nem sok volt azoknak a száma, akik túléltek a szörnyű futást a kétoldalt – az úgynevezett „zöld utcában” – suhogó és keményen lesújtó botok között. „Itt van három muzsik, csinálj belőlük egy épkézláb katonát!” – így hangzott a kiképzőknek adott utasítás, amelyben jó példával a cár kegyence, Alekszej Arakcsjev (1769–1834) gróf járt elöl, aki sokszor azzal szórakozott, hogy öreg gránátosok bajsztát tépte ki. Maga

a cár pedig a rosszul menetelő ezrednek nemegyszer ezt vezényelte: „Egyenesen előre! Irány Szibéria! Ezred indulj!”

Bár I. Pál több orosz tábornokot eltávolított a hadsereg kötelékéből, Mihail Kutuzov szerencsésen túlélte ezeket az éveket. Sőt, 1797-ben az a megtiszteltetés érte, hogy III. Frigyes Vilmos porosz király trónra lépésekor ő vezette az üdvözlésére Berlinbe küldött orosz delegációt. Jelentős esemény volt az életében, hogy 1798-ban ő irányította az Orosz Birodalom és Svédország közötti határtárgyalásokat, amelyeket a cári diplomácia és Klingspor tábornok Frederikshamban folytattak. A következő évben, 1799-ben Mihail Kutuzovot Litvánia katonai kormányzójává nevezték ki, és az uralkodó azzal is megtisztelte, hogy őt bízta meg a cár jelenlétében megrendezett gatcsinai hadgyakorlat vezetésével, amelyre 1800. szeptember 16-tól 20-ig került sor. I. Pál cár 1801. március 11-ei meggyilkolását követően újabb fordulatok következtek be Mihail Illarionovics életében. Bár az új uralkodó, I. Sándor június 30-án Kutuzovot Pétervár katonai kormányzójává nevezte ki, augusztusban azonban leváltotta és a helyére Mihail Kamenszkij gróf került. A történések háttérében minden bizonnyal az állt, hogy a cár tudomást szerzett arról, hogy Kutuzov pontosan ismerte a merénylet körülményeit, többek között azt, hogy Sándor nagyherceg egyetértett az összeesküvőkkel és támogatta tervük végrehajtását. Az uralkodó 1801. szeptember 5-ei ukája értelmében a „jól értesült” altábornagyot egy évre felmentette a hadsereg kötelékéből, 1802 őszén pedig – családja nélkül – Goroski nevű birtokára száműzte.

Itt érte a hír, hogy Bonaparte Napóleon – aki 1804-ben császárrá koronáztatta magát – újra hadba lépett az európai koalíciós államok (Oroszország, Ausztria, Poroszország, Anglia) ellen. Ezért I. Sándor cár két, ötvenezer fős hadsereget indított a szövetséges osztrákok megsegítésére: az egyiket a száműzetésből visszahívott Mihail Kutuzov alá rendelte, a másik parancsnokává az észti származású Friedrich Wilhelm von Buxhoevden (Grigorij Orlov törvénytelen leányának férje) tábornokot nevezte ki. Kutuzov feladata az volt, hogy a Radzilov, Brodi, Lvov, Krakkó, Teschen, Wischau, Brünn (Brno), Krems, Amstetten, Braunau útvonalon vonuljon Ulm térségébe, ahol egyesüljön Karl Mack von Leiberich hadseregével. Mire az oroszok azonban Braunauhoz értek, Napóleon Ulmnál döntő vereséget mért az osztrákokra, amit az is jelez, hogy harmincezer katonájuk fogásba esett. Ezek után Kutuzov csapatainak esélyük sem lehetett a francia császár százötvenezeres hadereje ellen, amelyet olyan kiváló marsallok vezettek, mint Joachim Murat, Jean Lannes, Nicolas Jean-de-Dieu Soult, Louis Nicolas Davout, Michel Ney és Adolphe Eduard Joseph Mortier. Ezzel magyarázható, hogy az oroszok kénytelenek voltak visszavonulni a Duna jobb partján (a Lambach, Wels, Amstetten, Melk, Sankt-Pölkten útvonalon), majd Kutuzov utasítására átkeltek a folyó bal partjára, hogy – Znaim elérése után – Olmütz közelében egyesüljenek Buxhoevden erőivel.

Az orosz-osztrák sereget azonban hamarosan katasztrofális vereség érte: Austerlitz (ma: Slavkov u Brna) közelében, dél-morvaországi területen ugyanis I. Napóleon csaknem teljesen megsemmisítette a szövetségesek hadseregét. Az 1805. december 2-án lezajlott ütközetben – ahol I. Ferenc osztrák császár és I. Sándor cár személyesen vettek részt – a prazeni fennsíkot elfoglaló franciák a Litava-folyóba és a környező tavakba szorították vissza a szövetséges egységeket, amelyek mintegy tizenhét–tizennyolcezer katonájukat veszítették el. Ezt követően I. Sándor azonnal leváltotta fővezéri tisztségéből a hatvanéves Kutuzovot, akinek azonban valójában vajmi kevés beleszólása volt az ütközet irányításába, mivel a cár jobban megbízott a porosz katonai iskola hagyományain nevelkedett Karl Mack és Franz von Weyrother (1754–1807) tábornokok tanácsaiban.

Az orosz hadvezetés ezek után hibát hibára halmozott: Napóleon újabb győzelmeket aratott az 1807. február 8-ai eylau (ma: Bagratyionszk) és a június 14-ei friedlandi (a

jelenlegi: Pravgyinszk) ütközetekben. E kudarcok következtében július 7-én I. Sándor cár kénytelen volt megkötni a tilisiti (ma: Szovjetszk) békét. Ennek értelmében a francia császár cselekvési szabadságot kapott Európa nyugati felében, Oroszország pedig csatlakozott az Anglia elleni kontinentális zárlathoz. Bonaparte Napóleon viszont cserében hozzájárult, hogy Oroszország birtokba vegye Finnországot, és kötelezte magát Törökország felosztására.

A francia császár valójában egy Oroszország elleni újabb háború kirobbantására bízta III. Szelim szultánt, aki 1806 nyarán hadat üzent I. Sándornak. A török nagyvezér mintegy nyolcvanezer fős hadseregével vonult a délorosz területek ellen, és ott számos erődöt foglalt el. A cári egységek előbb Ivan Ivanovics Mihelzon tábornok (az 1773–1775. évi Pugacsov-parasztháború egyik leverője), majd Alekszandr Alekszandrovics Prozorovszkij herceg, Pjotr Ivanovics Bagratyion és Mihail Fjodorovics Kamenszkij parancsnoksága alatt hosszú időn keresztül képtelenek voltak eredményesen harcolni a túlerőben levő ellenséggel szemben. A helyzet gyökeresen csak akkor változott meg, amikor – Napóleon 1812-es, Oroszország elleni hadjáratának „előestéjén” – Mihail Kutuzov rövid idő alatt negyvenötezer főből álló seregével felmorzsolta Ahmed nagyvezér főerőit. Az orosz főparancsnok előbb 1811. július 2-a és 4-e között, Ruszesuk (a mai bulgáriai Rusze) közelében döntő csapást mért a II. Mahmud (1808–1839) által a térségbe vezényelt haderőre, majd a Slobozjánál átkelt török csapatokat október közepén kapitulációra kényszerítette. Ezek a győzelmek tették lehetővé, hogy a Porta 1812. május 28-án aláírja a bukaresti békét, és ezzel megszűnt – a franciák várható támadása miatt – a kétfrontos háború veszélye.

Alig ért azonban véget az 1806–1812-es orosz–török háború, Oroszországot újabb veszély fenyegette, Bonaparte Napóleon ugyanis világosan látta, hogy – fél Európa elfoglalása ellenére – az Orosz Birodalom meghódítása nélkül hamarosan csődöt mondana az Anglia térdre kényszerítésére meghirdetett kontinentális zárlat. Mindezeket a nehézségeket – a császár szerint – egy új katonai konfrontációnak kellett megoldania, ezért haladéktalanul megkezdte Oroszország lerohanásának előkészületeit. Napóleon 1812 kora tavaszára hatalmas erőket vont össze Lengyelországban, a Nyeman és a Visztula vidékén. A császár önbizalmát növelte az a tény, hogy felvonultak a meghódított országok segédhadai is: a lengyel légiók, a bajor, szász, porosz, holland, olasz, svájci, portugál, osztrák és magyar ezredek. Maga I. Napóleon május 9-én indult el Párizsból, június közepén ért el a Visztulához, és több mint félmillió hadseregével (más vélemények szerint a Grande Armée közel hatszázezer főre rúgott!) június 24-én lépte át a lengyel–orosz határt. Ezzel kezdetét vette oroszországi hadjárata, amelyet még októberig győzelemmel szeretett volna befejezni.

A császár joggal bízott hatalmas seregének gyors diadalában, hiszen a Nagy Hadsereg élén olyan tapasztalt katonai parancsnokok álltak, mint Joachim Murat, Louis-Nicolas Davout, Charles Pierre Francois Augereau, Nicholas Charles Oudinot, Jean-Baptiste Bessiéres, Adolphe Eduard Joseph Mortier és Michel Ney marsall. A támadók első hadseregcsoportját (kb. kétszáz-kétszázhuszezer főt) a Napóleon vezette francia főerők, Murat lovassága, a huszonötezer fős császári gárda és három hadtest (Davout, Oudinot, Ney irányítása alatt) képezte. Számottevő erőt jelentett a főként határőrizeti és utánpótlás-biztosítási feladatokat ellátó, százötvenezer főre becsülhető második hadseregcsoport, amely a császár öccse Jerome (Vesztfália királya) és Nassaui Jenő herceg parancsnoksága alatt állt. Az előbbi vezetése alá elsősorban lengyel, hesseni, vesztfáliai és szász, az utóbbi irányítása alá olasz és bajor katonák tartoztak. A harmadik, létszámában mintegy százötven-százhatvanezer főre tehető tartalékerőket alapvetően tapasztalatlan újoncok és

a segédszemélyzet képezte. A Grande Armée félelmetes méreteire jellemző, hogy a hadsereg felszerelését, élelmét és a lovak takarmányát közel harmincezer társzeker szállította. A császár azonban nem számított arra, hogy a Nagy Hadseregnek csak a töredéke érkezik meg a döntő csaták színhelyeire, mivel a járványok, a betegségek és a dezertálások következtében a francia főerők létszáma napról napra fogyatkozott.

Mindezek ellenére Napóleon biztos volt abban, hogy rövid idő alatt térdre kényszeríti az oroszokat, mivel azok képtelenek lesznek katonai erőiket mozgósítani és összevonni. A cár haderejét ugyanis alapvetően három hadsereg képezte: az elsőt, mintegy százhuszonezer főt Michael Andreas (oroszosan: Mihail Bogdanovics) Barclay de Tolly (1761–1818, tábornagy, 1810-től hadügyminiszter), a negyvennyolc ezer fős másodikat Pjotr Ivanovics Bagratyion (1765–1812) grúz származású herceg, a harmadikat (negyvenháromezer főt) Alekszandr Petrovics Tormaszov báró vezette. Az oroszok stratégiai helyzetét jelentősen rontotta az a körülmény, hogy az egyes hadseregek – Napóleon támadásának idején – több száz kilométerre állomásoztak egymástól, ráadásul Barclay de Tolly és Bagratyion nem kedvelték egymást és csak a cár parancsára voltak hajlandóak együttműködni. Ez a körülmény kimondottan kedvezett a császárnak, aki külön-külön kívánta megsemmisíteni az orosz hadseregeket. A francia főerők június 28-án elfoglalták Vlnát (a mai Litvánia fővárosát), ahonnan Barclay de Tolly kénytelen volt visszavonulni alakulataival. Újabb kudarcot jelentett az oroszok számára, hogy július 8-án Davout hadteste bevonult Minszkbe. Kilenc nappal később Barclay de Tolly kénytelen volt feladni drisszai hadállását, ezt követően pedig Napóleon Vityebszknél megakadályozta az 1. és 2. orosz hadsereg egyesülését. Bár a franciák Polocknál újabb győzelmet arattak, augusztus 2-án és 3-án az orosz hadseregeknek sikerült erőiket összevonni Szmolenszknél, Moszkvától délnyugatra, 360 kilométerre. Ennek azonban nem sokáig örülhettek, mivel Napóleon alakulatai megostromolták a várost és visszavonulásra kényszerítették az oroszokat. Ebben a válságos helyzetben, augusztus 20-án – Barclay de Tolly helyére – I. Sándor Kutuzov tábornokot nevezte ki a hadsereg főparancsnokává, aki augusztus végén csatlakozott a főerőkhöz és határozott utasítást adott, hogy a francia csapatokat még Moszkva előtt tartóztassák fel. Kiváló stratégiai érzékkel az orosz hadsereget Moszkvától nyugatra, Mozsajszk, Tatrino, Szemjonovszkoje és Borogyino térségében, a régi fővárosba vezető országút mentén állította fel.

Napóleon szeptember 5-én ért százharmincötezer főserégével és hatalmas tüzérségével (587 ágyú) a Moszkvától 120 km-re fekvő Borogyinóhoz, ahol még aznap megkezdődtek az elővédharcok. A császár helyzetét felettébb nehezítette az a körülmény, hogy lázas beteg volt, deprimált lelkiállapot jellemezte és emiatt – a csata egész ideje alatt – a főhadiszállásán tartózkodott. Hiba volt, hogy alábecsülte a szemben álló fél erejét, amely mintegy százhuszezer reguláris katonából, harmincezer népfelkelőből és tízezer kozákból állt. Súlyos tévedése volt az is, hogy Kutuzov „félelmében” húzódott a kiépített sáncok és védművek mögé, pedig valódi szándéka az volt, hogy teljes haderejét és 640 ágyúját „elrejtse” a franciák elől és kemény kézitusára kényszerítse őket. A 67 éves orosz tábornok nem volt tapasztalatlan hadvezér, élete során számos hadszíntéren győzte le ellenfeleit. Szeptember 3-án, Borogyinónál is az orosz fővezér zseniálisan választotta meg az ütközet színhelyét, mivel a csatateret egyik oldalról a Kolocsa és a Moszkva folyók, a másiktól egy széles erdősáv határolta, amelynek megkerülése nagy idővesztést jelentett volna a franciáknak. Kutuzov, miután gondosan tanulmányozta a terepet, haderejét optimális módon kívánta elhelyezni, amely elé nehezen leküzdhető védműveket építtetett. A jobbszárny (Maloje és Gorki falu között) parancsnokságát Mihail Andrejevics Miloradovics grófra bízta, akinek harmincezer főnyi katonasága elé erős földsáncokat és lünettákat (fél-

hold alakú védműveket) emeltetett. A centrum (Gorki településtől a Kurgannaja magaslatokig) védelmét Barclay de Tolly irányította, akinek vezetése alatt mintegy negyvenezer katona harcolt. Tőle balra, a Kurgannaja magaslatokon helyezte el Kutuzov a Nyikolaj Nyikolajevics Rajevszkij tábornok parancsnoksága alatt álló tüzérséget, amely több lövegvel rendelkezett, mint a franciák. A Bagratyion herceg vezette balszárnyat (mintegy harmincezer főt) Szemjonovszkoje és Sevargyino falu térségében helyezték el, amely elé hatalmas éksáncokat építettek. Helyesen döntött Kutuzov akkor is, amikor a lovasságot a csatatér magaslataira állította, hogy a rohamokat elsöprő erővel indíthassák meg. Mihail Illarionovics világosan látta, hogy a franciák ellen jelentős létszámú tartalékot (kb. negyvenezer főt) kell képezni, azzal a céllal, hogy a megingó arcvonalakon azonnal hadba vethetők legyenek.

Napóleon nem számított arra, hogy ilyen jól kiépített védelmi rendszerbe ütközik. A csata első napján, szeptember 5-én azonban már szomorúan kellett tapasztalnia, hogy Murat, Davout és Ney marsall hadteste (harmincezer gyalogos és tízezer lovas) iszonyú erejű rohamaik ellenére képtelenek megtörni az oroszok ellenállását. A nap során a védművek háromszor cseréltek gazdát, miközben a „kentaur”-ként emlegetett Murat lovassága jelentős veszteségeket szenvedett. Szeptember 6-án a franciák már sikeresebbek voltak, mivel József Antoni Poniatowski, a lengyel származású marsall elfoglalta Utyica falut, Napóleon tüzérsége pedig súlyos károkat okozott a Rajevszkij-féle ütegállásoknak és az orosz centrum is többször megingott. A döntő fordulat másnap következett be a csata menetében, amikor a franciák nyolc rohammal bevették Szemjonovszkoje falut, valamint Bonaparte négy hadteste (Davout, Murat, Ney és Junot parancsnoksága alatt) hatórás öldöklő küzdelemben elfoglalta a sevargyinói éksáncokat, amelynek során Bagratyion herceg is halálos sebesülést kapott. Ugyanezen a napon Eugène de Beauharnais, Emmanuel de Grouchy, Armand Louis de Caulaincourt és Marie Victor Nicolas de Latour-Maubourg hadteste visszaszorították az orosz centrumot, annak ellenére, hogy a cári fővezér Matvej Ivanovics Platov és Szergej Szemjonovics Uvarov tartalékegységeit küldte a megsegítésére. Napóleon nagyon elégedett volt azzal, hogy katonái elfoglalták Rajevszkij tábornok ütegállásait és mindez úgy történt, hogy a huszonötezer fős császári gárdát sem kellett harcba küldeni. Ennél nagyobb eufóriát csak akkor érzett, amikor éjszaka arról tájékoztatták, hogy az oroszok az egész arcvonalon visszavonulnak és csapataik Moszkva felé haladnak.

A szeptember 8-áig tartó véres ütközetben, amely a világtörténelem egyik legnagyobb csatájának tekinthető, Napóleon hadállásainak feladására kényszerítette az orosz hadsereget, de „győzelme” pirruszi volt. Az ütközetben – az orosz történészek szerint – a franciák negyvenhétézer katonát (ez a szám minden bizonnyal eltúlzott és irreálisan magas!) és negyvenhét tábornokot vesztek, míg Kutuzovnak negyvennégyezer harcosa és huszonhárom tábornoka esett el. A történeti szakirodalomban egyébként más adatokkal is találkozunk: Adam Zamoyski például a franciák veszteségét harmincezer katonára és negyvenhét tábornokra becsüli. Az orosz veszteségek megítélésakor reálisnak tűnik az ötven-ötvenötezer fő, hiszen különben érthetetlen lenne a cári hadsereg visszavonulása és Kutuzov döntésének ésszerűsége.

A borogyinói csata után, szeptember 13-án az orosz hadvezetés (Kutuzov, Barclay de Tolly, Uvarov, Dohturov, Jermolov, Konovnyicin, Oszterman-Tolsztoj, Bennigsen, Rajevszkij tábornokok, Toll és Kajszarov ezredesek) Filiben tanácskozássra gyűlt össze, ahol a főparancsnok javaslatára Moszkva feladása mellett döntöttek. Ezt követően a cári hadsereg a Rjazany felé vezető úton megkezdte visszavonulását azzal a szándékkal, hogy rendezze sorait, és újabb népfelkelő ezredekkel erősödjön. Napóleon még négy

napig várakozott a csatatéren, abban a reményben, hogy I. Sándortól békeajánlat érkezik. Amikor ez a terve nem sikerült, szeptember 14-én – Murat lovasságát követve – vonult be a lángokban álló Moszkvába, amelyet az elkeseredett oroszok azért gyújtottak fel, hogy a franciák ne tudjanak berendezkedni a városban és csapataik élelem nélkül maradjanak. A korabeli helyzetre jellemző, hogy az ősi város egy héten át lángokban állt és a 9151 házból 6496 lett a tűzvész martaléka. Bár a császár szabad fosztogatást engedélyezett katonáinak, a zsákmány – érthető módon – jóval kevesebb volt a vártnál.

Napoleon csapatai szeptember 19-én hagyták el Moszkvát, és megkezdték Kutuzov hadainak üldözését. Az orosz fővezér azonban túljárt az eszén, mivel egy jól átgondolt oldalirányú manőverrel főszeregével áttért a tulai országútra. A császár pedig ezalatt – mit sem sejtve Kutuzov ravasz taktikájáról – tovább üldözte a rjazanyi úton a Miloradovics tábornok vezette orosz utóvédet, amelyet ő a főszeregnek vélt. Amikor tévedésére két hét múlva rájött, már késő volt. Kutuzov ugyanis nagyon gondosan választotta meg hadserege vonulásának útvonalát, mivel az adott helyzetben joggal tartott egy újabb döntő ütközettől, amelyben jelentős erőket veszthetett volna. Szüksége volt némi időnyeresésre, hogy csatlakozzanak hozzá a népfelkelő alakulatok. Számítása hamarosan bevált, mivel reguláris seregének létszáma két hét alatt 130 ezer főre emelkedett, amelyhez további huszonhat kozák ezred is csatlakozott. Országszerte pedig egymás után alakultak a népfelkelő egységek (köztük a költő Davidov, Szeszlavin, Dorohov és Figner parancsnoksága alatt), amelyek létszáma a következő hetekben elérte a kétszázezer főt. Kutuzov határozottságára jellemző, hogy ezekben a nehéz napokban leváltotta fő „ellenlábásait”, Barclay de Tollyt és Fjodor Vasziljevics Rosztopcsin grófot (a moszkvai főkormányzót), akik gyakran megkérdőjelezték döntéseit, és helyükre általános helyettesévé Pjotr Petrovics Konovnyicin tábornokot, a későbbi hadügyminisztert nevezte ki.

A cári fővezér fontos célja volt az is, hogy – az általa kijelölt útvonalon – Tulában (az orosz vas- és acélgyártás egyik központjában) ágyúkhöz és kézi lőfegyverekhez, Kalugában lőszerhez, Sosztkában pedig nagy mennyiségű lőporhoz jusson. Mivel október 13-án leesett az első hó, döntő jelentőségű volt az is, hogy katonáit a környező kormányzóságokból téli ruházattal lássa el. Világosan látható tehát, hogy a hatvanhét éves, nagy rutinnal rendelkező Kutuzov mindent precízen előkészített, hogy megakadályozza a franciák déli irányú előrehaladását, amelynek során abban reménykedtek, hogy a termékenyebb földű kormányzóságokban élelemhez, lovaik számára pedig takarmányhoz juthassanak.

A fenti előkészületek után Kutuzov Tarutyinóhoz vonult haderejével, amelyet – a Nara folyó partján – védművekkel és földsáncokkal vetetett körül. A franciák nem gondolhattak arra, hogy ostrommal vegyék be az erőd jellegű katonai tábornot, ezért – egy nyílt ütközet reményében – attól nyolc km-re, Vinkovo falu közelében (a Csernisnya patak mellett) szállásolták el csapataikat. Október 18-án éjszaka Bennigsen és Miloradovics tábornokok vezetésével három orosz hadosztály (Vaszilij Orlov-Gyenyiszov, Karl Gustav Baggenhufwudt, valamint Alekszandr Oszterman-Tolsztoj parancsnoksága alatt) váratlanul megtámadta Murat marsall huszonhatezer fős táborának katonáit, akiket öldöklő küzdelemben megfutamítottak. Napoleon számára érzékeny veszteséget jelentett, hogy az ütközetben kétezeröttszáz katonája esett el, kétezeren fogságba kerültek és harmincnegyzár ezrednyi is az oroszok kezére jutott.

Hat nappal később, október 24-én a Luzsa folyó partján fekvő Malojaroslavecnel a francia csapatok – Eugène de Beauharnais és az olasz Domenico Pino vezetésével – újabb kísérletet tettek a déli irányú előrenyomulás érdekében. Nagyon jól tudták, hogy ez az utolsó lehetőségük arra, hogy a katonák számára élelmiszert, a lovaknak pedig ta-

kormányt szerezzenek. Az oroszok azonban útjukat állták és Kutuzov utasítására Dmitrij Szergejevics Dohturov tábornok déli irányból támadta a települést, de a Lusza folyónál levő hídfőállást a franciák keményen tartották. Az ütközet hevességére jellemző, hogy Malojarszavec nyolcszor cserélt gazdát, és a csata kimenetelét az döntötte el, hogy Rajevszkij tábornok tízezer katonájával elfoglalta a franciák hídfőállását. Bár a császár katonái ez alkalommal is oroszlátként küzdöttek, a csata mégis az oroszok stratégiai sikerét eredményezte, mivel Napóleonnak le kellett mondania a délebbre fekvő kormányzóságok elfoglalásáról. Nem maradt más választása, mint a visszavonulás, mégpedig ugyanarra a szmolenszki útra, ahol néhány hónappal korábban diadalittasan nyomult Moszkva felé. Közben azonban a helyzet gyökeresen megváltozott: seregének jelentős részét elvesztette, a katonák éheztek és járványok tizedelték őket, lovaik – takarmány hiányában – sorra hullottak el. Ráadásul november elejétől rendkívül hideg tél köszöntött be, amihez a franciák nem szoktak hozzá, ezért ezrével fagytak meg a visszavonulás során. A császár katonái még a fagyhalálnál is jobban rettegtek Platov tábornok kozák ezredeitől, valamint a népfelkelők partizánosztagaitól, amelyek a legváratlanabb helyzetekben csaptak le a terepviszonyokat nem ismerő menekülőkre.

Mire a császár november 2-án elérte Szmolenszket, már csak ötvenezer katonája maradt, ráadásul – az oroszok által alkalmazott „felperzselt föld” taktika következtében – a városban alig jutottak élelemhez. Napóleon itt értesült arról, hogy Charles Pierre François Augereau marsall alakulata megadta magát, Jean-Andoche Junot és Józef Antoni Poniatowski hadtesteiből csak hét-nyolcszáz katona maradt életben. Háromnapi pihenő után a maradék francia erők Orsa felé indultak el, de útközben újabb orosz támadások érték őket. Kutuzov ugyanis utasította a harmadik orosz hadsereg parancsnokát, Alekszandr Petrovics Tormaszov tábornokot, hogy alakulatai vágjanak a menekülő franciák elé, Alekszandr Golicin herceg osztaga támadja meg a Krasznyj városát elért császáriakat, Miloradovics hadteste pedig kerüljön Louis Nicolas Davout egységeinek hátába. Az oroszok hatalmas fölényét jelzi, hogy Miloradovics szétverte Beauharnais (Napóleon mostohafia) hadtestének maradék erőit, Davout marsall katonaságával együtt a környező erdőkbe menekült, Napóleon pedig gárdistái segítségével Dubrovnóba (a mai belorussziai Dubrovna) igyekezett.

Az orosz főerők (immár négy hadsereg és a népfelkelő alakulatok) egészen a Berezina folyóig üldözték Napóleon egykori dicső hadseregének maradványait. I. Napóleon császár utasítására a franciák két hidat építettek a Berezina folyón, amelyeket az oroszok folyamatosan ágyútűz alatt tartottak. November 26–28-án, a folyón való átkelés napjaiban is, öldöklő harcok folytak a szemben álló felek között, de Michel Ney, Nicolas Oudinot és Claude-Victor Perrin egységei, valamint a gárda „maradványai”, összesen mintegy huszonnyolc-harmincezer katona mégis átküzdötték magukat a túlsó partra, és minden erejüket összeszedve menekültek üldözőik elől.

A hadműveletek befejezése után Kutuzov rövid pihenőt engedélyezett seregének, majd 1813 januárjában – az európai szövetséges államok kérésére – megkezdte poroszországi hadjáratát. Ennek során a cári hadsereg sorozatos győzelmeket aratott, elfoglalta Königsberget (ma: Kalinyingrad), Varsót és Poznańt. A teljes győzelem dicsőségét azonban az orosz csapatok hatvanhét éves főparancsnoka már nem érthette meg, mivel április 8-án erősen meghűlt, tüdőgyulladást kapott és az alsó-sziléziai Bunzlauban (a mai lengyelországi Boleślawiecben), Zielona Górától 55 kilométerre délre, 1813. április 28-án elhunyt. Holttestét bebalzsamozták, szívét pedig egy urnába téve a bunzlai temetőben helyezték örök nyugalomra. (1819-ben III. Frigyes Vilmos porosz uralkodó – Karl Friedrich Schinkel tervei alapján – az orosz fővezér tiszteletére a város piacterén tizenkét méter

magas emlékművet emeltetett, amelyet 1892–93-ban a déli városfal közelébe helyeztek át.) Kutuzov holttestének hazaszállításakor, Pétervártól öt versztnyire a nép megállította a gyászmenetet, a lovakat kifogták a gyázkocsiból, és egészen a Kazanyi-székesegyházig az emberek egymást váltva vitték az érckoporsót. Az orosz nép június 25-én így adta meg a végtisztességet az 1812-es Napóleon-ellenes háború hőségnek, Oroszország megmentőjének, Szuvorov legkiválóbb tanítványának.

SZAKIRODALOM

- Asprey, R. B.: *The Rise of Napoleon Bonaparte*. New York, 2000.
- Baljazin, V. N.: *Mihail Kutuzov*. Moszkva, 1991.
- Bauer, F.: *Zar Alexander I. von Russland*. Potsdam, 2008.
- Bayen von A.: *Eugène Beauharnais, der Stiefsohn Napoleons (Ein Lebensbild)*. Zweite Auflage. München, 1950.
- Beszkravnij, L. G. (szerk.): *M. I. Kutuzov. Zbornik dokumentov*. Moszkva, 1952.
- Beszkravnij, L. G. (szerk.): *Voproszi vojennoj isztorii Rosszii (XVIII – pervaja polovina XIX veka)*. Moszkva, 1969.
- Beszkravnij, L. G.: *Russzkaja armija i flot v XVIII veke*. Moszkva, 1958.
- Blémus, R.: *Eugène de Beauharnais (L'honneur à tout vent)*. Paris, 1993.
- Bonnal, H.: *La vie militaire du Marechal Ney*. Paris, 1910.
- Bourgogne strázsamester emlékezései Napóleon oroszországi hadjárataról. Ford.: Hap Béla. Budapest, 1986.
- Bragin, M. G.: *Kutuzov*. Moszkva, 1970.
- Bueno, J.-F.: *Napóleon nagy csatái (Austerlitzől Waterlooig)*. Ford.: Bíró Péter. Budapest, 2000.
- Butovszkij, I.: *Feldmarsal knyáz Kutuzov pri konce i nacsale szvojevo bojevovo poprisca*. Szankt-Petyerburg, 1858.
- Castelnot, A.: *Napóleon*. Budapest, 1972.
- Chandler, D.: *The Campaigns of Napoleon*. London, 1967.
- Dallas, G.: *The Final Act (The Roads to Waterloo)*. New York, 1997.
- Damamme, J.-C.: *Lannes (Marechal d'Empire)*. Paris, 1987.
- Darvas, I.: *Kutuzov és hadai Magyarországon 1805–1806 telén*. In: Hanák Péter (szerk.): *Magyar–orosz történelmi kapcsolatok*. Budapest, 1956. 96–115.
- Duffy, Ch.: *Borodino and the War of 1812*. London, 1972.
- Dupont, M.: *Murat, Chevalier, Marechal de France, Prince et Roi*. Paris, 1980.
- Englund, S.: *Napoleon (A Political Life)*. New York, 2004.
- Fuller, W. C.: *Strategy and Power in Russia (1600–1914)*. New York, 1992.
- Grünwald, C.: *La campagne de Russie 1812*. Paris, 1969.
- Hahner, P.: *A Bastille-től Waterlooig*. Budapest, 1989.
- Haumann, H.: *Geschichte Russlands*. München–Zürich, 1996.
- Heller, M.: *Az Orosz Birodalom története*. Budapest, 1996.
- Hoffmann, P.: *Alexander Suworow. Der unbesiegte Feldherr*. Berlin, 1986.
- Horne, A.: *How far from Austerlitz? (Napoleon 1805-1815)*. New York, 1996.
- Ivcenko, L. L.: *Kutuzov*. Moszkva, 2012.
- Jepifanov, P.P.–Komarov, A.A.: *Vojennoje gyelo (Armija i flot)*. In: *Ocserki russzkaj kulturi XVIII veka*. T.2. Glavnij redaktor: Ribakov, B.A. Moszkva, 1987. 186–257.
- Klimenko, M. (ed. by): *Notes of Alexander I. (Emperor of Russia)*. New York, Bern, Frankfurt am Main, 1989.
- Kutuzov, M. I.: *Dokumenti*. T.1. Moszkva, 1950.
- Kutuzov, M. I.: *Piszmá, zapiszki*. Moszkva, 1989.
- Lefebvre, G.: *Napoleon*. Budapest, 1975.
- Longworth, Ph.: *The Art of Victory*. New York, 1965.
- Manfred, A. Z.: *Napoleon*. Budapest, 1982.
- Mihajlov, R.: *Russzkije vojennonacsalnyiki (A. V. Szuvorov, M. I. Kutuzov, P. Sz. Nahimov)*. Moszkva, 1995.
- Mihajlovszkij-Danyilevszkij, A. I.: *Opiszanyije pervoj vojni imperatora Alekszandra I sz Napoleonom v 1805 godu*. Szankt-Petyerburg, 1844.
- Mikaberidze, A.: *The Battle of Borodino (Napoleon against Kutuzov)*. Barnsley, 2007.
- Munkov, Ny. P.: *M. I. Kutuzov – gyiplotat*. Moszkva, 1962.
- Nicolson, N.: *Napoleon in Russland*. Zürich–Köln, 1987.
- Niederhauser, E.: *Borogyino 1812*. Budapest, 1980.

- Niederhauser, E.: I. Sándor, a rejtélyes. In: Niederhauser, E. – Szvák, Gy.: A Romanovok. Budapest, 2002. 178–205.
- Novikov, I. V. (összeáll.): Alekszandr I (1777–1825). Moszkva, 1994.
- Palmer, A. W.: Alexander I, Gegenspieler Napoleons. München, 1984.
- Punyin, L. N.: Feldmarsal Kutuzov (Vojenno-izstoricseszkij ocserk). Moszkva, 1957.
- Raeff, M. A.: Imperial Russia (1682–1825). The coming of age of modern Russia. New York, 1971.
- Rakovszkij, L. J.: Kutuzov. Moszkva, 1993.
- Riley, J. P.: Napoleon and the World War of 1813. London, 2000.
- Rivoire, M.: The Life and Times of Napoleon. Philadelphia, 1967.
- Rumjancev, P. A. – Szuvorov, A. V. – Kutuzov, M. I.: Dokumenti i matyeriali. Kijev, 1974.
- Schom, A. M.: Bonaparte Napóleon. Debrecen, 2001.
- Siskov, A. V.: Nyeizvesztnij Kutuzov (Novoje proctstyenyije biografii). Moszkva, 2001.
- Smith, D.: The Decline and Fall of Napoleon's Empire. London, 2005.
- Sokolov, O.: L'Armée de Napoleon. Paris, 2005.
- Strakhovsky, L.: Alexander I of Russia (The man who defeated Napoleon). New York, 1947.
- Szaharov, A. N.: Alekszandr I. Moszkva, 1998.
- Szmirnov, A. A.: Pamjatnyik M. I. Kutuzovu. Moszkva, 1986.
- Szuvorov, A. V.: Nauka pobezsdaty. Moszkva, 1980.
- Tarle, J. V.: 1812 god (Nasesztvije Napoleona na Rossziju). Moszkva, 1961.
- Tarle, J. V.: Borogyino 1812. Moszkva, 1962.
- Tarle, J. V.: Napóleon. Budapest, 1961.
- Torke, H. J. (szerk.): Die russischen Zaren (1547–1917). München, 1995.
- Troickij, N. A.: Feldmarsal Kutuzov – mifi i fakti. Moszkva, 2002.
- Tulard, J.: Dictionnaire Napoleon. Paris, 1999.
- Valloton, H.: Alexander der Erste. Hamburg, 1967.
- Zamoyski, A.: 1812. Napóleon végzetes oroszországi hadjárata. Budapest, 2008.
- Ziegler, G.: A Romanovok titka. Budapest, 1999. 210–237.
- Zsilin, P. A.: Kutuzov. Budapest, 1981.
- Zsilin, P.A.: Mihail Illarionovics Kutuzov. Zsizny i polkovodcseszkaja gyejatyelnoszty. Moszkva, 1983.

